

ІГРОВІ ПРАКТИКИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДЕПРИВАЦІЇ ПРАВА ДИТИНИ НА ОСОБИСТУ ВЛАСНІСТЬ

Дембицька Н.М. Ігрові практики у профілактиці депривації права дитини на особисту власність. У статті представлено результати впровадження розробленої нами ігрової практики як дієвого інструменту мотивування батьків бути відповідальними у справі дотримання прав дитини. Показано, що актуалізація в ході гри досвіду депривації прав на особисту територію, речі, смаки і вподобання, отриманого учасниками в дитинстві, сприяє усвідомленню ними тієї ролі, яку відіграє ставлення дорослих в сім'ї до особистого життєвого світу дитини і визначає ефекти соціалізації, що спостерігаються уже в дорослому житті.

Обґрунтовано необхідність надання психологічної підтримки батьків як агентів розвитку приватності дітей. Показано, що остання має бути спрямована переважно на гармонізацію ставлення батьків до дитини і включати систему психологічного просвітництва, навчання, консультування та психотерапії, спеціально організовану для усіх суб'єктів розвитку психологічного простору дитини.

Ключові слова: особиста автономія, приватність, особистий психологічний простір, ігрова соціалізуюча практика, особиста власність, депривація права на особисту власність.

Дембицкая Н.Н. Игровые практики в профилактике депривации права ребенка на личную собственность. В статье представлены результаты внедрения разработанной нами игровой практики как действенного инструмента мотивации родителей быть ответственными в отношении соблюдения прав ребенка. Показано, что актуализация в ходе игры опыта депривации прав на личную территорию, вещи, вкусы и предпочтения, сформировавшийся у участников в детстве, способствует осознанию ими той роли, которую играет отношение взрослых в семье к личному жизненному пространству ребенка и определяет эффекты социализации, наблюдаемые уже во взрослой жизни.

Обоснована необходимость оказания психологической поддержки родителей как агентов развития приватности детей. Показано, что последняя должна быть направлена преимущественно на гармонизацию отношения родителей к ребенку и включать систему психологического просвещения, обучения, консультирования и психотерапии, специально организованную для всех субъектов развития психологического пространства ребенка.

Ключевые слова: личная автономия, приватность, личное психологическое пространство, игровая социализирующая практика, личная собственность, депривация права на личную собственность.

Постановка проблеми. Вагомою умовою успішності соціалізації дитини є її інтегрованість у відносини як з безпосереднім оточенням, так зі світом в цілому. В сучасному суспільстві цьому процесові властиве тяжіння до масовизації і одночасно до екзистенційної самотності. Інформаційна, інтеракційна, комунікативна переважаність зумовлюють необхідність протистояти тотальним середовищним впливам і культивувати

в собі здатність до незалежного, аутентичного буття. Динамізм та інтенсивність соціально-політичних, економічних процесів у сучасному українському суспільстві пред'являють особливі вимоги до особистої автономії та відповідального ставлення до життя. Особливої уваги потребує приватність особистості, зокрема, на тих етапах соціалізації, які вважаються кризовими. Справді, на фоні незавершеності формування основних соціальних функцій і навичок усвідомлювати себе і відстоювати власну автономію існує безліч зовнішніх чинників, які можуть спричинити її глибоку дезадаптацію, нівелюючи соціалізуючі впливи. Тим більш актуальним стає питання підтримки приватності дитини як особливо важливого для становлення її соціальності способу творити та захищати власне Я. В контексті нашого наукового інтересу досвід відстоювати дитиною свою приватність вивчається у зв'язку зі становлення таких складових підприємливості особистості, як автономія і незалежність у прийнятті економічного рішення, внутрішній локус контролю, здатність до виваженого ризику та інші. Це питання особливо актуальне з огляду на нерозвиненість культури відповідального ставлення батьків до приватності дітей, оскільки саме у взаєминах з найближчим оточенням практикується культура приватності дитини.

Формулювання мети і завдань статті. *Метою даної статті* є представлення результатів впровадження розробленої нами ігрової практики як дієвого інструменту мотивування батьків бути відповідальними у справі дотримання прав дитини.

Виклад результатів дослідження. Тенденцією сучасної науки є міждисциплінарні дослідження, завдяки яким долається обмеженість окремого наукового напряму чи інструменту пізнання та розширюються можливості більш комплексно описувати та пояснювати ті чи інші явища. Не виключенням є проблема приватності, яка досліджується і в рамках психології особистості [5; 8-10], і психології середовища [1], зокрема, соціального [3; 4; 6; 7]. У контексті нашого дослідження особливостей економічної соціалізації учнівської молоді [3; 4] нас цікавить психологічний простір особистості як центральний теоретичний конструкт проблеми приватності і як феномен, в якому проявляються відносини особистої власності дитини. Окрім того, нам важливо було б показати можливі наслідки депривації потреби у цьому просторі для становлення економічної культури особистості і їх прояві у дорослому віці.

Попередньо зупинимось на кількох теоретичних положеннях. Так, під приватністю, слідом за Нартовою-Бочавер [10, с. 71], ми розуміємо здатність особистості знаходити і забезпечувати собі баланс в доступності і обмеженні в доступі до свого «Я» з боку оточення. Звертаємось до цього феномена з метою вказати на одне з визначальних в дитинстві джерел переживання інтегрованості, незалежності і досягнення особистої автономії, яка, в свою чергу, є основною для проактивної поведінки, в тому числі – у питаннях матеріального самозабезпечення в дорослому віці. З розвитку і практикування приватності бере початок переживання дитиною власної незалежності, здатності приймати рішення, спираючись на внутрішню підтримку [5; 8; 9], усвідомлення та утвердження самоцінності особистісного буття. Окрім того, формується досвід особистого контролю над обставинами свого життя, відповідальність за вчинені вибори [9; 10], відбуваються зміни в усвідомленні, переживанні та реалізації індивідом права на особисту власність [3; 4; 10].

Ідея приватності розробляється науковцями [3; 4; 11-13] у зв'язку з існуванням в житті людини чогось цінного, «свого», на що проєкується власне «Я». «Своє» є родовим,

першоджерелом по відношенню до усього в житті. Включаючи у образ «свого, власного» усе інтимно близьке (найближче фізичне і соціальне оточення) в дитинстві, людина з віком розширює його і трансполує на більш широке оточення: сім'ю, групи членства, суспільство, державу тощо. Створити такий світ для дитини – це спосіб перетворити його на «освоєний», на особисто належний – особисту власність. Такий світ – це, згідно з думкою Бодрійяра [2], модель ідеального володіння, оскільки він позбавлений прози повсякденного життя і перетворений особистістю на поезію жагучого, пристрасного ставлення. Дорослим варто пам'ятати, що цей освоєний світ для дитини не є емоційно байдужим, а втрата хоч якоїсь його частки розглядається як втрата себе. Отже, з дитинства становлення власного «Я» відбувається через усвідомлення навколишнього світу як «свого» та встановлення з цього приводу емоційних, інформаційних, інтеракційних зв'язків з соціальним оточенням. Завдяки цим психологічним механізмам уможливується усвідомлення себе через розширене продовження себе в світі.

Дослідження закономірностей формування та розвитку «освоєного» психологічного простору, в якому стверджується право на приватність, особливо важливе в дитячому віці. Внаслідок вивчення цього явища стає зрозумілим, як забезпечується становлення цілісної особистості [10]: від здатності встановлювати зв'язки з оточенням, модифікуючи їх згідно з власними інтенціями та чутливістю, через сепарацію, вибудовування психологічних захистів дитини від середовищних впливів, емоційне розслаблення та формування самооцінки до здатності довільно встановлювати баланс відносин з оточуючими.

З дитинства особистість набуває досвіду конструювання особистого психологічного простору. Вона творить той суб'єктивно значимий фрагмент буття, що є суверенною частиною фізичного, духовного, соціального оточення, в якій відбувається утвердження власного способу життя [5; 9; 10]. Являючи собою систему фізичних, соціальних і суто психологічних явищ, з якими дитина себе ототожнює (територію, особисті предмети, соціальні прихильності, установки), цей простір цілковито пов'язаний з категорією свободи, оскільки «бути своїм» («suum esse») з латинської буквально означає «бути вільним». Факт існування «свого» простору [11], а також масштаби його меж і уміня дитини ним оперувати та управляти свідчить про формування здатності вільно виявляти особисті інтенції, зберігаючи власну автономію. Фрустрація потреби дитини у психологічному просторі зумовлює порушення у розвитку відповідних складових приватності і стає на заваді повноцінному переживанню нею суверенності власного «Я», викликає почуття невпевненості, небезпеки, недовіри до світу [9; 10; 13].

Чим ближчим є оточення, яке практикує такі порушення у стосунках з дитиною, і чим тотальнішим є його тиск на межі її особистого психологічного простору, тим більш вагомими будуть наслідки. В ході депривації психологічного простору дитина може втрачати відчуття опори на створений нею «свій» світ, а той, в свою чергу, втрачає цінність. Її можливості контролювати і захищати все, що знаходиться і виникає всередині простору, зменшуються або не формуються взагалі. Здатність контролювати життя пов'язана зі свободою індивідуального вибору, яка задана екзистенційно і може посилюватися по мірі набуття рефлексивних навичок та досвіду прийняття самостійних рішень [10]. Втрата ж контролю призводить до абсолютизації психологічного тиску оточення, включення механізмів його владарювання та безмірного втручання в приватне життя дитини, підриву зони її особистої безпеки. Як наслідок, дитина не здатна захищати

цілісність кордонів цієї зони, отже, підтримувати цілісність та суверенність власного «Я», утверджувати особисту приватність. Сам же процес соціалізації викривляється в бік формування несамостійної, конформної особистості, схильної до співузалежених стосунків та, відповідно, неспроможної успішно управляти взаємодією зі світом.

Таким чином, ставлення батьків до особистого простору дитини є визначальним у розвитку її автономії і незалежності в дорослому житті, оскільки воно практикується у взаєминах, які є соціально-психологічним середовищем для первинної соціалізації дитини. Отже, ставлення батьків може бути як чинником депривації, так і спричиняти гармонійний розвиток приватності дитини.

Розробку ігрової практики, яка б сприяла усвідомленню батьками необхідності підтримки приватності своїх дітей [3], здійснено в ході пошуку психологічних засобів, технологій організації соціалізуючого впливу на розвиток підприємливості школярів [4]. В основу розробки покладена ідея про те, що ігровий формат та діалогічний характер взаємодії між учасниками та орієнтованість на рефлексію результатів ігрової практики забезпечать успішне формування відповідального ставлення батьків до приватності дітей.

Методика та організація гри «Від особистої приватності до приватної власності».

Ідея гри: депривація дитячої потреби у особистій власності – у стосунках з іншими з приводу утвердження свого права мати особисті смаки і пріоритети, контакти і території, речі та ідеї - в дорослому віці визначає успішність прийняття людиною самостійних рішень.

Цільова аудиторія: батьки дітей, молоді люди, які вступають у шлюб і готуються до батьківства.

Процедура проведення передбачає 2 раунди роботи у двох малих групах по 6 осіб, з яких 3 особи – в ролі «батьків» (їх стільці розташовані «внутрішнім» колом), 3 особи – в ролі «дітей» (стільці розташовані навколо групи «батьків», утворюючи «зовнішнє» коло). Кожна група, відповідно, кожен учасник в ній, має окрему інструкцію, з якою ознайомлюється лише він. Інструкції для «батьків» передбачали спільне з дитиною вирішення важливого для неї питання (наприклад, щодо її контактів, щодо смаків і вподобань, а також щодо витрат кишенькових грошей).

У першому раунді гри головне завдання «батьків» – наполягати на своїй точці зору. Група «дітей» тричі виконує подібні завдання, змінюючи партнера по спілкуванню – «дорослого» – тричі пересідаючи на інший стілець за часовою стрілкою. Після першого раунду, змагаючись на швидкість і правильність відповіді, «батьки» і «діти» вирішують у своїх групах 1 логічну задачу.

У другому раунді гри за умови не змінювання ролей завданням «батьків» було чути і враховувати точку зору дитини, намагатись йти на компроміс. В інструкціях для «дітей» також з'являлись наснажуючі фрази щодо самоповаги, нагадування про власні права, про можливість і необхідність нагадувати про них «батькам» та наполягати на врахуванні своєї думки. Наприкінці раунду групи також розв'язували інше логічне завдання, змагаючись за тими ж критеріями.

Гра передбачає ще два раунди, в яких обидві групи учасників міняються своїми ролями і працюють за аналогічними інструкціями. Зазвичай, третього раунду вистачає, аби «батьки» і «діти» усвідомили причини неуспішності у розв'язанні простих логічних

завдань. По завершенню усієї гри аналізуються переживання учасників з обох ролей: «батьківської» та «дитячої».

За результатами проведених ігор (118 учасників) нами констатовано, що після першого раунду група «батьків» у 99% випадків перемагала за обома критеріями групи «дітей». Тобто, кожного разу впродовж першого раунду в учасників-«дітей» був актуалізований досвід фрустрації потреби у особистій власності. Це, очевидно, впливало вирішальним чином на неуспішність прийняття рішення на етапі розв'язання логічної задачі. Після другого раунду в 90 % випадків група «дітей» перемагала за обома критеріями, у 10% батьків – за обома критеріями, інші 90% спізнавались у часі давати правильну відповідь. Третій і четвертий раунди закінчувались з більш оптимістичними результатами: «нічия» (50% на 50%) і перемога «дітей» (у 100% випадків відповідь «дітей» була правильною і швидшою за «батьків») відповідно.

Таким чином, результати гри вказують на те, що досвід депривації психологічного простору в дитячому віці може актуалізуватись в дорослому житті як відчуття втрати опори на себе, втрату цінності власного світу. Це пояснюється тим, що з дитинства формувалась настанова відсутності можливості контролювати і захищати все, що знаходиться і виникає всередині особистого простору, не розвивалась здатність контролювати життя, пов'язана зі свободою індивідуального вибору. Відповідно, в дорослому житті досвід відсутності контролю призводить до абсолютизації психологічного тиску оточення, включення механізмів його владарювання та безмірного втручання в приватне життя та підризу зони особистої безпеки людини. Як наслідок, вона, будучи вже дорослою, також не здатна захищати цілісність кордонів цієї зони, отже, підтримувати цілісність та суверенність власного «Я», утверджувати особисту приватність – отже, спиратись на останню в момент прийняття самостійного рішення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У висновках зазначимо, що згідно з результатами гри, ставлення батьків є вирішальним чинником гармонійного розвитку приватності дитини. Актуалізація досвіду депривації прав на особисту територію, речі, смаки і вподобання, отриманого учасниками в дитинстві, сприяла усвідомленню ними тієї ролі, яку відіграє ставлення дорослих в сім'ї до особистого життєвого світу дитини і визначає ефекти соціалізації, що спостерігаються уже в дорослому житті: несамотійна, конформна особистість схильна до співузалежених стосунків та, відповідно, неспроможна успішно управляти взаємодією зі світом. Батьки потребують психологічної підтримки як агенти розвитку приватності дітей. Така підтримка має бути спрямована переважно на гармонізацію ставлення батьків до дитини і включати систему психологічного просвітництва, навчання, консультування та психотерапії, спеціально організовану для усіх суб'єктів розвитку психологічного простору дитини.

Перспективною для подальших досліджень є з'ясування конкретних показників і напрямів депривації потреби дітей у особистій власності у зв'язку з особливостями ставлення батьків до їх приватності. Окрім того, важливою є розробка соціалізуючих практик для самих дітей.

Список використаних джерел

1. Altman Irvin, Zube Ervin H. (1989). Public Places and Spaces. Human Behavior and environment. New York– L. Plenum Press, 328 p.
2. Бодрияр Дж. Система вещей. М. «Рудомино», 2001 95 с.

3. Дембицька Н.М. Особиста власність як корелят сучасної економічної культури. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія – Вип. 47. – К.: ТОВ-Видавництво «ЛОГОС», 2017. – С.55 – 58. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i47/12.pdf>
4. Дембицька Н.М. Теоретико-методологічні підходи до розробки соціально-психологічного забезпечення економічної соціалізації молоді. *Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді: монографія*. За ред. Н.М. Дембицької. К. Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2018. С. 8-18. – URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
5. Дергачева Д.Е. Личная автономия как компонент личностного потенциала. *Личностный потенциал: структура и диагностика*. Под ред. Д.А.Леонтьева. – М. Сенс, 2011. С. 210-240.
6. Heft H. (1985). High residential density and perceptual-cognitive development: An examination of effects of crowding and noise in the home. In J.F. van Vliet Wohlwill (Ed), *Habitats for Children: The impact of Density*. (pp. 39-76). N.Y.
7. Хазратова Н.В. Сенс власності та проблема депривації приватності у повсякденному житті. *Психологія особистості*. Том. 1. 2010. С. 124-132.
8. Майкова Е Ю. Филиппченкова С.И. Риски личностной автономии в социальной траектории. *Власть*. 2015. 3. С.57-60.
9. Нартова-Бочавер С.К. Теория приватности как направление в зарубежной психологии. *Психологический журнал*. 27 (5). С 28-40.
10. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. СПб. Питер, 2008. 400 с.
11. Пайпс Р. Собственность и свобода. М., Московская школа политических исследований, 2008. 411 с.
12. Танчук Р. Искусство коллекционирования. Коллекционирование как форма культурной активности. Х. «Гуманитарный центр», 2016. 372 с.
13. Zimmer-Gembeck M.J., Collins W.A. (2003). Autonomy development during adolescence. In G.R.Adams, M.Berzonsky (Eds.), *Blackwell Handbook of adolescence*. (pp. 175-204). Oxford: Blackwell Publishers.

References transliterated

1. Altman Irvin, Zube Ervin H. (1989). *Public Places and Spaces*. Human Behavior and environment. -, New York– L : Plenum Press, 328 p.
2. Baudrillard J. (2001). *The System of Objects*. М. «RUDOMINO». 95 p.
3. Dembytska N.M. (2017). Personal property as a correlate of modern economic culture. *Actual problems of psychology*. Vol.1. (47). 55-58. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v1/i47/12.pdf>
4. Dembytska N.M. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do rozrobky sotsialno-psykholohichnoho zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii molodi. *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia ekonomichnoi sotsializatsii molodi: monohrafiia*. Za red. N.M. Dembytskoi.K. Instytut psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy, 2018. S. 8-18. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712474>
5. Dergacheva O. E. (2011). Personal autonomy as a component of the personal potential. In D.A.Leont'ev (Ed.). *Personality potential: structure and diagnostics* (pp.210-240). – М., Sens.
6. Heft H. (1985). High residential density and perceptual-cognitive development: An examination of effects of crowding and noise in the home. In J.F. van Vliet Wohlwill (Ed), *Habitats for Children: The impact of Density*. (pp. 39-76). N.Y.
7. Khazratova N.V. (2010). Sense of property and problem of violation of privacy in everyday life. *Psychology of personality*. Vol.1. 124-132.

8. Maykova E.Yu., Filippchenkova S.I. (2015). Risks of the personality's autonomy in the social trajectory. *Power*. 3. 57 – 60.
9. Nartova-Bochaver S. K. (2006). The theory of privacy as a direction of foreign psychology. *Psychological journal*. 27 (5). 28 – 40.
10. Nartova-Bochaver S.K. Chelovek suverennyiy: psihologicheskoe issledovanie sub'ekta v ego byitii. - SPb: Piter, 2008. – 400s.
11. Payps R. (2008). Property and freedom. Moscow: Moscow School of Political Studies. 411 p.
12. Tanchuk R. (2016). The art of collecting. Collecting as a form of cultural activity - Kharkiv: "Humanitarian Center". 372 p.
13. Zimmer-Gembeck M.J., Collins W.A. (2003). Autonomy development during adolescence. In G.R.Adams, M.Berzonsky (Eds.), *Blackwell Handbook of adolescence*. (pp. 175-204). Oxford: Blackwell Publishers.

Dembytska N.M. Game practices in prevention of deprivation of a children rights to a personal property. The article presents the results of an implementation of the game practice developed by us as an effective tool to motivate parents to be responsible in respecting the children's rights to a personal space. It is shown that parental attitude is a main factor in the harmonious development of a child's privacy. It is found that the actualization of the experience of deprivation of rights to personal territory, things, tastes and preferences received by the participants in childhood during the game promotes their awareness of an adult attitudes' role in a children personal space development and determines the positive effects of socialization, which already is observed in adulthood: an dependent, conformal personality is prone to co-dependent relationships and therefore unable to successfully manage interaction with the world.

Results of the game indicate the experience of deprivation of psychological space in childhood can be actualized in adulthood as a feeling of support lack in oneself, loss of value of one's own world. This is due to the fact that since childhood it has formed the inability to control and protect everything that occurs inside personal space, has not developed the ability to control own life, which is associated with the freedom of individual choice. Accordingly, in adulthood, the experience of lack of control leads to the absolutisation of an environment psychological pressure, turns a mechanisms of his mastery and the immeasurable interference to a private life and the undermining of the personal security area. As a consequence, such person in adult life also is incapable of protect the integrity of the boundaries of this area. Therefore he/she is not able to maintain the integrity and sovereignty of one's Self, to assert the personal privacy and to rely on this capacity for making an independent decision.

The necessity in the providing of psychological support to parents as agents of children's privacy development is substantiated.

Keywords: personal autonomy, privacy, personal psychological space, game socializing practice, personal property, deprivation of the right to personal property.